

УДК [94(477.83-25):929Коновалець]"1921"
DOI: 10.33402/nd.2021-9-264-273

Іван ХОМА

*кандидат історичних наук
доцент кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>
e-mail: khomaivan@ukr.net*

Майя ШЕВЧЕНКО

*студентка 3-го курсу освітньої програми
«Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»
Національного університету «Львівська політехніка»
e-mail: maiia.shevchenko.dk.2019@lpnu.ua*

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ І «ПРОСВІТА»

Розкрито маловідомі, а в деяких випадках невідомі, сторінки громадської діяльності полковника Армії УНР Євгена Коновальця в 1909–1914 рр. та 1921–1922 рр. Розглянуто його роботу в культурно-просвітньому товаристві «Просвіта», а саме у львівській філії ім. М. Шашкевича, діяльність якої охоплювала Львівський повіт. До наукового обігу введено низку невідомих фактів, маловідомих прізвищ, а також визначено два етапи діяльності Є. Коновальця у «Просвіті». Відзначено, що досвід організаційної роботи в товаристві було успішно засвоєно й розвинуто в подальшій військово-політичній роботі. Зазначено, що в 1909–1914 рр. Є. Коновалець кар'єру в товаристві розпочав із читальні в рідному селі Зашків і перед війною перебував у керівному складі львівської філії ім. М. Шашкевича. Встановлено, що на цьому етапі робота у «Просвіті» відзначалася особливою активністю, а це постійне читання рефератів й актуалізація важливих питань розвитку та популяризації товариства серед населення, що дало змогу дуже добре інтегруватись у громадське життя Львова й повіту, познайомитися з активістами товариства і в подальшому розвивати з ними українське національне життя.

Констатовано, що після поразки Української національної революції 1917–1921 рр. Є. Коновалець як один з активних її діячів повертається в липні 1921 р. до Львова і легальну діяльність проводить у тій ж філії «Просвіти», обійнявши посаду секретаря. Зауважено, що цього разу його діяльність була не менш активною і фактично прикривала підпільну військово-політичну роботу. Відзначено його позицію, що саме «Просвіта» не повинна допустити розчарування та деморалізації серед українського населення, з огляду на поразку державотворчих змагань, адже від активності та наполегливості товариства залежатиме доля Львова та Галичини в майбутньому, а інакше перемаже колонізація.

Встановлено, що ці ідеї впродовж 1922 р. він репрезентував на засіданнях філії та через звернення доносив до центрального керівництва.

Ключові слова: «Просвіта», Євген Коновалець, «Сокіл», «Сільський господар».

130-річчя від дня народження Євгена Коновальця – це добра нагода представити нові дослідження про різні аспекти його діяльності. Наукова публікація присвячена проблемі діяльності Є. Коновальця в товаристві «Просвіта», адже цей фрагмент, як і багато інших, залишаються малодослідженими.

У сучасній історіографії окремі питання, які стосуються його участі в «Просвіті» напередодні Першої світової війни розкрив історик Іван Хома¹. Однак донедавна поза увагою дослідників залишався другий період роботи Є. Коновальця в товаристві – з кінця 1921 р. по 1922 р. Науковці досить тенденційно всю увагу концентрують на Українській військовій організації (УВО), тоді як львівська філія товариства «Просвіти» ім. М. Шашкевича була середовищем, де Є. Коновалець міг легально працювати та комунікувати з громадськими, політичними й військовими діячами Львова.

Джерельна база дослідження представлена матеріалами Центрального державного історичного архіву у м. Львові та тогочасної преси.

Мета – розкрити події, пов'язані з діяльністю Є. Коновальця на різних рівнях у товаристві «Просвіта» в 1909–1914 рр. і 1921–1922 рр. Методологічна основа – комплексний підхід до аналізу проблеми.

Восени 1909 р. Є. Коновалець після закінчення навчання в україномовній Академічній гімназії вступає на факультет права і політичних знань Львівського університету. На той час у його розпорядженні не тільки повна середня освіта, а й чималий досвід громадської діяльності в рідному селі Зашків. «Вже в гімназії, – писав Є. Коновалець, – належав я до тайного гімназійного кружка, якого завданням було підготувляти своїх членів до громадської й освітньої праці серед нашого народу по селах. Під імпульсом саме тих плеканих у цьому кружку ідей я ... вже від 6-ої класи почав інтересуватися тими проблемами, які хвилювали тодішнє наше суспільство, зокрема виборчою реформою до віденського парламенту й галицького сойму, й уже тоді, в міру моїх сил, в часі святочних і літніх ферій почав я інтересуватися своїм власним селом, заходити до вже існуючої читальні “Просвіти” та читати там реферати»².

Зі спогадів, які зафіксував Остап Грицай, робимо висновок, що метою громадської роботи Євгена Коновальця «була абсолютна організація як Зашкова, так і довоклишніх сіл Львівського повіту – і в напрямі посилення просвіти села, і з поглядом закріплення економічно-господарських основ нашого життя, як от заснування селянських спілок для ощадностей та позик на лад Райфайзена». Він був одним із тих, хто долучився до розвитку читальні «Просвіта», яка вже діяла, заснування тіловиховного й руханкового товариства «Сокіл»³.

¹ Хома І. Громадська діяльність Євгена Коновальця на тлі українсько-польських відносин напередодні Першої світової війни. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. № 3 (спецвипуск). С. 214–222.

² Зінкевич О. Студентські роки Є. Коновальця. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен, 1974. С. 89–90.

³ Грицай О. Життя і діяльність Є. Коновальця до 1917 року. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен, 1974. С. 24.

Інформацію зі спогадів підтверджує звіт від 1 січня 1909 р. до 15 квітня 1910 р. З нього також бачимо, що Є. Коновалець не був членом керівного складу читальні «Просвіта» в Зашкові, однак значиться серед лекторів, які брали участь у просвітніх і навчальних заходах, котрі вона організувала. За звітний період було 15 таких. Першим із доповідачів або лекторів зазначений Степан Левицький із доповіддю «Мазепа і його значення», другим – Михайло Полянський «Про російську Україну», наступні п'ять виголосив Євген Коновалець: «Про значення товариства “Сокіл”», «Профспілковий рух взагалі і про значення спілки кредитової», «Про значення спількового склепу», «Т. Шевченко і його значення для селянства», «Історія України-Руси (найдавніші часи)». Решта заходів – розмови на різні теми. На час звіту зашківська читальня налічувала 149 членів⁴.

Досить активним був Є. Коновалець в організації відкриття оновленого приміщення читальні «Просвіти» в Зашкові, яку засновано в 1900 р. Про це свідчить лист із Зашкова від імені місцевого осередку «Сокола» до головного відділу «Сокола-Батька» у Львові, надісланий 2 листопада 1910 р. за підписом голови Г. Клюка та «справника» Є. Коновальця. У ньому запрошують представників «Сокола-Батька» приїхати на урочистості з нагоди святкового освячення оновленої читальні. Захід заплановано на 14 год 6 листопада 1910 р., але зазначено, що за поганой погоди воно не проводитиметься⁵. Через погані погодні умови його таки перенесли на 19 листопада. Про це було поінформовано «Сокола-Батька» у Львові іншим листом, але вже від імені читальні. У ньому також зазначено, що керівником був о. Б. Слішневський, а секретарем – Є. Коновалець⁶.

У звіті читальні «Просвіти» в Зашкові на 18 листопада 1911 р. записано, що вона мала вже 166 членів. Як і в попередньому, Є. Коновалець записаний доповідачем рефератів. За звітний період він виголосив доповіді на такі теми: «Значення організації для нашого народу», «Кооперація», «Розвиток шкільництва приватного і його значення для нашого народу». Читальня провела захід до 100-ї річниці від дня народження Маркіяна Шашкевича. Доповідачами, крім Євгена Коновальця, був журналіст, поет і драматург Микола Курцеба, а також представник від «Академічної громади» (прізвище не вказано). У звіті наведена статистична інформація, яка демонструє, що читальня добре розвинена, щонеділі проводить зустрічі, має фінансові заощадження, члени сплачують внески, діють «Сокіл», «Сільський господар», господарсько-кредитна спілка, «Народний дім». Також зазначено, що поляки та євреї негативно ставляться до активності українців. Звіт підготував Є. Коновалець⁷.

⁴ Звіти, протоколи, повідомлення, списки членів, листування та інші. Зашків. 1900–1914 рр. *Центральний державний історичний архів України, м. Львів* (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2618. Арк. 1–2.

⁵ Сова А. Листування Євгена Коновальця зі старшиною товариства «Сокіл-Батько». *Український визвольний рух*. Львів, 2006. 36. 8. С. 7–8; Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості Зашків 1909–1929 рр. *ЦДІАЛ України*. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 337. Арк. 8.

⁶ Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості Зашків 1909–1929 рр. *ЦДІАЛ України*. Ф. 312. Оп. 1. Спр. 337. Арк. 9.

⁷ Звіти, протоколи, повідомлення, списки членів, листування та інші. Зашків. 1900–1914 рр. *ЦДІАЛ України*. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2618. Арк. 3–4.

З цього приводу Степан Шах пише, що «протягом цих двох років енергійному Є. Коновальцеві пощастило надзвичайно поживавити діяльність читальні “Просвіти” в Зашкові і в сусідстві, zorganizувати перше в цій околиці гімнастично-пожежне т-во “Сокіл”, поставити на ноги місцевий кооператив, а при ньому створити кооперативний споживчий sklep. Організував він для молоді сходи й свята з музикою й танцями – з синьо-жовтими декораціями»⁸.

У списку читальні «Просвіти» від 27 квітня 1912 р., що належала до філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича у Львові, подано інформацію про наявність інших українських товариств та організацій, зазначено, що в Зашкові є читальня, «Сокіл», «Сільський господар» і господарсько-кредитна спілка. Головою читальні був священник Б. Єліашевський. Серед тих, хто мав відношення до інших організацій, записано директора школи Михайла Коновальця, вчителів Михайла Мармаша, Михайла Гавронського й Івана Прудеуса. Є. Коновалець в іншому списку записаний членом читальні «Просвіти»⁹.

На квітень 1912 р. на тлі 61 читальні філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича у Львові зашківський осередок поступався тільки Винникам. В осередках Львів–Підзамче, Гаї, Рясне, Скнилів при читальні діяли такі ж організації, як і в Зашкові. Активний був у Ременові, де при читальні діяв «Сільський господар», а серед сподвижників – батько Романа Сушка Кирило, а також родич Василя Беня Олекса Бень¹⁰.

Про певне значення зашківського осередку свідчить ініціатива філії «Сільського господаря» у Львові під керівництвом о. Володимира Яворського провести 11–14 березня 1912 р. у читальні «Просвіти» господарські курси для селян із навколишніх сіл. Вони мали відбуватися від 9:00 до 12:00 і від 15:00 до 18:00 у вказані дні¹¹.

Вже у звіті читальні «Просвіти» Зашкова за 4 березня–16 травня 1912 р. Є. Коновальця серед членів управи немає, як і тих, хто виголошував реферати. Серед записів про доповідачів немає жодного запису. Посаду писаря обіймав Дмитро Вусович¹².

У звіті, підготовленому 6 січня 1913 р., Є. Коновалець зазначений писарем. Однак при кінці є підпис голови читальні о. Б. Єліашевського, а Є. Коновальця відсутній. Немає його і серед доповідачів рефератів.

Натомість, починаючи з 1912 р., Є. Коновалець помітний у роботі філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича м. Львів. Зокрема, 5 березня 1912 р. він як представник читальні із Зашкова був учасником звичайних зборів. У протоколі засідання записано, що їх відкрив голова філії Євген Озаркевич, який звернув увагу на її значення і розвиток з огляду на інтенсивну працю поляків у селах навколо Львова. Продовжив розмову в цьому напрямі секретар Григорій Микитей. Наступним виступив 20-річний студент Львівського університету Є. Коновалець, звернувшись із прохання до

⁸ Шах С. Молодість Є. Коновальця. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен, 1974. С. 63.

⁹ Списки членів філії ім. М. Шашкевича у Львові. *ЦДІАЛ України*. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 241 а. Арк. 32 зв., 35.

¹⁰ Звіти філіалу товариства ім. М. Шашкевича у Львові про господарсько-фінансову діяльність 1900–1926 рр. *ЦДІАЛ України*. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3568. Арк. 31 зв.; Списки членів філії ім. М. Шашкевича у Львові. *ЦДІАЛ України*. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 241 а. Арк. 32–39 зв.

¹¹ Господарський курс в Зашкові. *Свобода*. 1912. 7 березня. С. 7.

¹² Звіти, протоколи, повідомлення, списки членів, листування та інші. Зашків. 1900–1914 рр. *ЦДІАЛ України*. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 2618. Арк. 5.

*Матуральне фото Євгена Коновальця.
Травень 1909 р.
(Фото з архіву Осередку української
культури і освіти у Вінніпезі)*

секретаря, щоб той не витрачав часу на звіт про діяльність, з огляду на те, що він надрукований і всі можуть його прочитати. Наступним виступив Володимир Шухевич (дідо Романа Шухевича), наголосивши на бездіяльності української інтелігенції. Особливо відзначено пасивність вчителів і необхідність запрошувати їх на засідання «Просвіти».

Після цього слово знову взяв Є. Коновалець, запропонувавши, щоб загальні збори доручили керівництву філії звернутися до всіх українських партій і товариств, що працюють у Львівському повіті. Мета – вироблення спільної платформи для системної просвітньої діяльності у Львівському повіті. Також Є. Коновалець запропонував, щоб керівництво провело аналіз, де було би визначено села з незадовільною просвітньою роботою. Це дало би змогу зорганізуватись для пошуку шляхів виходу зі складної ситуації. А ще запропонував поступові кроки: 1) навести порядок із членськими внесками; 2) зібрати точні статистичні дані; 3) частіше

організовувати планові курси в різних місцевостях, з урахуванням місцевих потреб. Цю пропозицію на зборах підтримали¹³.

Запис у протоколі свідчить, що Є. Коновалець був уже добре інтегрований в організаційне середовище філії «Просвіти», вільно володів даними про стан справ і мав розуміння, як покращити роботу товариства в повіті.

Досить плідно Євген Коновалець співпрацював із Романом Дашкевичем, який навчався на 2-му курсі факультету права і політичних знань. О. Грицай пише, що «від 1911 р. – він [Є. Коновалець – *Авт.*] разом з Романом Дашкевичем засновує при львівській філії “Просвіти” студентський просвітній гурток, який нараховував 70 членів. Головою тут був Дашкевич, а Коновалець виконував обов’язки відпоручника “Просвіти”»¹⁴.

Також О. Грицай, покликаючись на слова Є. Коновальця, пише: «Ми, – оповідав мені Полковник, – розпоряджали відповідними фондами й підготовляли нашу працю так, що щонеділі виїздило з нашого доручення 50–60 референтів, студенти й студентки, на просвітню роботу, здебільшого з рефератами й доповідями, на села.

¹³ Протоколи загальних зборів, конференцій та з’їздів філіалу товариства імені М. Шашкевича у Львові. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3565. Арк. 45–50 зв.

¹⁴ Грицай О. Життя і діяльність Є. Коновальця... С. 30.

Тоді на такі реферати був між нашими селянами й робітниками просто голод, і скільки доповідачів ми не висилали б, усе було замало»¹⁵.

Приблизно на кінець 1912 р. – початок 1913 р. припадає поява Є. Коновальця у складі управління філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича. У газеті «Свобода» в рубриці «Оповідки» подано оголошення про те, що 26 січня 1913 р. у залі «Львівської Русі» на пл. Ринок, 10, для читалень повіту Львів–Винники–Щирець проходитимуть навчання для розвитку місцевих осередків. У порядку денному зазначено реферати Євгена Коновальця «Ведення читальні і її задача», Петра Бубели «Стан читалень і сіл у львівському повіті» та дискусія¹⁶.

Під час звіту керівництва філії 11 лютого 1913 р. Є. Коновалець із П. Бубелю представляли канцелярію¹⁷.

Зорема, 19 березня відбулися загальні збори філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича, на яких було понад 200 членів. Їх відкрив голова філії Є. Озаркевич, який запросив у президію голову зашківської читальні о. Б. Єльяшевського, а секретарями – двох представників читальні – Г. Хомина та М. Гавронського. Звіт філії представив секретар П. Бубела, а Г. Микитей його прокоментував. Після чого з рефератом на тему «Про просвітню акцію в місті Львові і повіті» виступив Є. Коновалець, а П. Бубела – з рефератом «Стан повіту і план дальшої акції»¹⁸. Також було обрано делегатів на звичайні загальні збори товариства «Просвіти», заплановані на 8 квітня 1913 р. Серед обраних: о. Володимир Семків із с. Миклашів, Василь Бахор із с. Вислобоки, о. Богдан Єльяшевський із Зашкова, Михайло Підгірний із с. Селиська, студент Осип Когут, вчителька Константина Малицька зі Львова, редактор Михайло Лозинський, о. Олександр Стефанович, доктор, учитель гімназії Іван Крип'якевич, доктор, директор товариства «Земля» Альфред Говикович, професор Володимир Шухевич, студент Євген Коновалець та представник «Сільського господаря» Микола Творидло (народився і проживав у Зашкові) – всі представляли філію товариства у Львові.

На загальних зборах «Просвіти» 8 квітня 1913 р. Є. Коновалець був, а загалом – 13 членів головного відділу та 89 представників від філій¹⁹.

У філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича на початок 1914 р. Є. Коновалець ще обіймав посаду секретаря. 9 квітня 1914 р. на звичайних загальних зборах філії після виступу голови Є. Озаркевича слово надали Є. Коновальцю для озвучення секретарського річного звіту про її діяльність. Повідомив, що керівництво, окрім розвитку читалень, охопило всі вияви й потреби народного життя в повіті. Виконувати поставлені завдання було можливо завдяки залученню студентів, просвітнього кружка українських богословів, канцелярії та відповідної комісії. Фінансовий звіт представив Ярослав Колтунюк. Далі відбулося обговорення подальшої роботи філії. Після чого приступили до обрання нового складу управління. За рекомендацією головного керівництва «Просвіти» новим головою обрали Микола Творидла, заступником – Йосипа Мироновича, секретарем – Андрія Луніва. Керівниками відділів стали Валерія

¹⁵ Грицай О. Життя і діяльність Є. Коновальця... С. 30.

¹⁶ Пригадуєш виділам. *Свобода*. 1913. 23 січня. С. 10.

¹⁷ Звіти філіалу товариства ім. М. Шашкевича у Львові... Арк. 50.

¹⁸ Філія Просвіти у Львові. *Діло*. 1913. 19 (6 ст.ст.) березня. С. 5.

¹⁹ Вісти з Просвіти. *Письмо з Просвіти*. 1913. Ч. 6. Рік VII. С. 175–176.

Дуткевич, Євген Коновалець і Степан Ванчицького. Новий голова М. Творидло подякував попереднику за 3 роки керування²⁰.

Відомо, що паралельно з роботою у «Просвіті» Є. Коновалець встигав бути таким ж активним у правлінні Українського студентського союзу та політичній раді Української національно-демократичної партії (УНДП)²¹. Досвід діяльності в товаристві використав для організації українського просвітнього життя під час перебування в російському таборі для військовополонених. А загалом передвоєнної громадсько-політичної роботи повністю розкрив у 1917–1919 рр., беручи участь в утвердженні та захисті української державності на чолі військової формації Січових стрільців²².

До повернення у Львів в липні 1921 р. Є. Коновалець намагався долучитися у Празі та Відні до різних ініціатив з об'єднання українських національних сил для продовження дипломатичної та військової боротьби за українську державність проти окупантів. Однак ці ініціативи були безрезультатними. У Львові намагався зорганізувати колишніх старшин Січових стрільців у нову військово-політичну силу. Поза тим була потреба в роботі та присутності в легальній українській організації. На кінець 1921 р. таким середовищем стає львівська філія товариства «Просвіта» ім. М. Шашкевича.

Утім, 26 грудня 1921 р. Є. Коновалець був на загальних зборах філії. Керівником зборів став її голова д-р Іван Волошин, головний відділ представляв І. Ліщинський. На цьому заході Є. Коновалець виступив із доповіддю, у якій йшлося про необхідність організації всіх станів у повіті, а після цього про проведення просвітньої роботи в порозумінні зі всіма українськими громадськими організаціями. Також відзначив потребу найняття на роботу людини, яка би вела повітову канцелярію. Ще одна важлива тема, яку повідомив Є. Коновалець, стосувалася економічної праці – необхідно проводити економічні курси для «виображення кооперативів»²³.

Після цих зборів, 4 січня 1922 р., відбулись вибори голови й керівного складу філії ім. М. Шашкевича. Головою знову обрали І. Волошина, а секретарем – Є. Коновальця. Уже 10 січня за підписом секретаря від імені філії вийшло звернення до українців Львівського повіту: «... в часи народного лихоліття кожен українець має стати членом “Просвіти”...»²⁴.

У просуванні ідеї залучення якомога більшої кількості українців до «Просвіти» Є. Коновалець був досить наполегливим. 16 березня за підписом голови та секретаря

²⁰ Просвіта і школа. *Діло*. 1914. 23 (10 ст.ст.) квітня. С. 7.

²¹ Хома І. Досвід діяльності Євгена Коновальця в Українській національно-демократичній партії. *Чорноволівські читання: матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції* (м. Київ, 14 березня 2020 р.) / упоряд. В. Ф. Деревінський. Київ: Бескиди, 2020. С. 137–141; Хома І. Громадська діяльність Євгена Коновальця... С. 214–222.

²² Хома І. *Історія військового формування Січових стрільців (1917–1919 роки): монографія*. Львів, 2016. 240 с.

²³ Протоколи загальних зборів, конференцій та з'їздів філіалу товариства імені М. Шашкевича у Львові. *ЦДІАЛ України*. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3565. Арк. 54–55.

²⁴ Листування філіалу імені М. Шашкевича у Львові з Дирекцією поліції, українськими товариствами, окремими особами про проведення загальних зборів, затвердження статуту, відзначення ювілейних дат товариства та інші організаційні питання. 1910–1922 рр. *ЦДІАЛ України*. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3572. Арк. 75, 79.

вийшло повідомлення про те, що філія зосереджує увагу на проведенні роботи з відновлення читалень по селах, а тому просить населення про допомогу в цій справі. 20 березня за підписом секретаря Є. Коновальця поширено «Зазив до всіх громадян» вступати й підтримувати товариство²⁵.

Євген Коновалець, працюючи у «Просвіті», особливо перейнявся активізацією українського населення для вступу в товариство. З цього приводу 4 квітня написав роз'яснювальний текст «Про основні завдання “Просвіти” серед селян Львівського повіту»²⁶. Цього ж дня повідомляв загал, що канцелярія філії ім. М. Шашкевича переїхала у приміщення товариства «Сільський господар» на вул. Зіморовича, 20 (тепер – вул. Джохара Дудаєва)²⁷.

Керівництво філії 15 червня 1922 р. організувало у приміщенні Народного дому збори для представників читалень товариства Львівського повіту. На них приїхало понад 300 осіб, а темою стала організація просвітно-культурної та економічної діяльності. Головою зборів обрали священника із Зашкова Богдана Єлішевського, заступником – Григорія Брезделя з Підбірців, а секретарем – Степана Коновальця. Роботу зборів дещо затримала поліція. Після владнання певних формальностей збори розпочали роботу. Було представлено дві доповіді: Є. Коновальця «Просвітньо-культурна робота в повіті» й І. Лисого «Про економічну роботу в повіті». Після виступу Євгена Коновальця священник зі Скнилова Тимотей Ковалюк запропонував з'ясувати серед мешканців сіл, де не відновились читальні, причину цього. Вже після виступу Ілька Лисого Коновалець підтримав думку зі створення комітету праці. Однак зауважив, що вона рухається досить повільно через байдужість української інтелігенції Львова. Учасник зборів Іван Ігнат запропонував налагодити тісну співпрацю з товариством «Сокіл»²⁸.

Євген Коновалець для реалізації розвитку культурно-просвітньої роботи 22 червня звернувся до керівництва «світлого виділу» товариства з проханням не забирати 50 % членських внесків, а залишати філії для «піднесення з упадку ... культурно-просвітнього рівня українського населення львівського повіту і ратовання цього ж населення перед остаточною полонізацією...». Акцентує увагу на особливій важливості Львівського повіту, адже від нього в подальшому залежатиме характер Львова і доля Галичини. В іншому випадку надалі українське населення «творитиме зникаючу меншість в повіті»²⁹.

Востаннє Є. Коновалець на засіданні львівської філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича порушував питання необхідності продовжувати розвивати культурно-просвітню роботу 12 жовтня 1922 р. Після цього 16 жовтня до «Хвального Головного виділу товариства “Просвіта”» написав відповідне звернення³⁰.

²⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3572. Арк. 85–86.

²⁶ Там само. Арк. 90.

²⁷ Там само. Арк. 91.

²⁸ Звіти філіалу товариства ім. М. Шашкевича у Львові про господарсько-фінансову діяльність 1900–1926 рр. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3568. Арк. 52–52 зв.

²⁹ Листування філіалу імені М. Шашкевича у Львові з Дирекцією поліції... Арк. 114.

³⁰ Там само. Арк. 132.

Документ філії товариства «Просвіти» ім. М. Шашкевича, де зазначено прізвище секретаря Є. Коновальця, але вже без його підпису, значиться від 18 жовтня 1922 р. На цей час Є. Коновалець за підпільну військово-політичну діяльність переховувався і в кінці жовтня змушений був покинути Львів та Польщу загалом³¹.

Отже, у житті Є. Коновальця важливе місце займає робота в філії товариства «Просвіти» ім. М. Шашкевича. Цей успішний досвід став важливим чинником в організації та розвитку трьох проєктів, керівником яких він був і які, як і товариство «Просвіта», вплинули на хід історії України.

REFERENCES

- Filiia Prosvity u Lvovi. (1913, Berezen 6 (19)). *Dilo*, 5 [in Ukrainian].
- Hospodarskyi kurs v Zashkovi. (1912, Berezen 7). *Svoboda*, 7 [in Ukrainian].
- Hrytsai, O. (1974). Zhyttia i diialnist Ye. Konovaltsia do 1917 roku. In V. Muravskiy, V. Moroz, I. Khoma (Comps.), *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (p. 24). Munich [in Ukrainian].
- Khoma, I. (2016). *Istoriia viiskovoho formuvannia Sichovykh striltsiv (1917–1919 roky): monohrafiia*. Lviv [in Ukrainian].
- Khoma, I. (2016). *Yevhen Konovalets (Tsykl «Ukrainci. Istoriia neskorenykh»)*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Khoma, I. (2018). Hromadska diialnist Yevhena Konovaltsia na tli ukrainsko-polskykh vidnosyn naperedodni Pershoi svitovoi viiny. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*, 3, 214–222 [in Ukrainian].
- Khoma, I. (2020). Dosvid diialnosti Yevhena Konovaltsia v Ukrainskii natsionalno-demokratychnii partii. Proceedings of the VI All-Ukrainian Scientific Conference: *Chornovolivski chytannia*, Kyiv, 14 bereznia 2020. (pp. 137–141). Kyiv: Beskydy [in Ukrainian].
- Prosvita i shkola. (1914, Kviten 10 (23)). *Dilo*, 7 [in Ukrainian].
- Pryhaduies vydilam. (1913, Sichen 23). *Svoboda*, 10 [in Ukrainian].
- Shakh, S. (1974). Molodist Ye. Konovaltsia. In V. Muravskiy, V. Moroz, I. Khoma (Comps.), *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (p. 63). Munich [in Ukrainian].
- Sova, A. (2006). Lystuvannia Yevhena Konovaltsia zi starshynoiu tovarystva «Sokil-Batko». *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 8, 7–8 [in Ukrainian].
- Visty z Prosvity. (1913). *Pysmo z Prosvity*, 6 (7), 175–176 [in Ukrainian].
- Zinkevych, O. (1974). Studentski roky Ye. Konovaltsia. In V. Muravskiy, V. Moroz, I. Khoma (Comps.), *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 89–90). Munich [in Ukrainian].

³¹ Хома І. Євген Коновалець. Харків, 2016. С. 192. (Цикл «Українці. Історія нескорених»).

Ivan KHOMA*PhD, Assistant Professor**Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage**Lviv Polytechnic National University**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4607-7065>**e-mail: khomaivan@ukr.net***Maiia SHEVCHENKO***3rd year student**«Information, library and archival studies» Major Directory**Lviv Polytechnic National University**e-mail: maiia.shevchenko.dk.2019@lpnu.ua***YEVHEN KONOVALETS AND THE «PROSVITA»**

The article reveals little-known, and in some cases unknown, pages of public activity of colonel of the Army of the Ukrainian People's Republic Yevhen Konovalets in 1909–1914 and 1921–1922. It is about his work in the cultural and educational society «Prosvita», namely, the Lviv branch named after M. Shashkevych, whose activities covered the Lviv district. A number of unknown facts, little-known surnames have been introduced into scientific circulation, and two stages of Ye. Konovalets' activity in the «Prosvita» society has been identified. It is obvious that the experience of organizational work in the organization was successfully assimilated and developed in further military-political work. In 1909–1914, Ye. Konovalets began his career in the organization from the reading room in his native village of Zashkiv and before the war reached a place in the leadership of the Lviv branch named after M. Shashkevych. It is established that at this stage, the work in «Prosvita» was marked by special activity, it is a constant reading of abstracts and the actualization of important issues of development and promotion of society among the population. This made it possible to integrate very well into the public life of Lviv and the county, to get acquainted with the activists of the society, and further develop the Ukrainian national life with them. After the defeat of the Ukrainian National Revolution of 1917–1921, Ye. Konovalets, as one of its active members, returned to Lviv in July 1921 and carried out legal activities in the same branch of the «Prosvita» society, occupying the post of secretary. This time his activities were no less active and in fact covered up the underground military and political work. He believes that «Prosvita» should not allow disappointment and demoralization among the Ukrainian population, given the defeat of state-building competitions. After all, the fate of Lviv and Halychyna in the future will depend on the activity and persistence of the organization. Otherwise, Polonization will win. During 1922, he presented these ideas at meetings of the branch and brought them to the central leadership of «Prosvita».

Keywords: «Prosvita», Yevhen Konovalets, «Sokil», «Silskyi hospodar».